

शोधनिर्देशक
वेदनिधि शर्मा
सहप्राध्यापक, त्रि.वि.

डा. गोविन्द आचार्यको जीवनी र 'राप्ती' खण्डकाव्यको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दुस्रो पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

टुकलाल आचार्य
परीक्षा रोल नं. : ५५०१०३
रजि.नं. : ६-१-५४-७३३-९८
शैक्षिक सत्र : २०६४/०६६
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपालगन्ज, बाँके
वि.सं. २०६८

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र टुकलाल आचार्यले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत **डा. गोविन्द आचार्यको जीवनी र 'राप्ती' खण्डकाव्यको अध्ययन** नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति- २०६८।११।१२

शोधनिर्देशक
वेदनिधि शर्मा
सहप्राध्यापक, त्रि. वि.

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगञ्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र टुकलाल आचार्यद्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत डा. गोविन्द आचार्यको जीवनी र 'राप्ती' खण्डकाव्यको अध्ययन नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निमित्त स्वीकृति प्रदान गरिएको छ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

.....
वेदनिधि शर्मा
शोधनिर्देशक

.....
बाह्य परीक्षक

.....
गिरिराज पौडेल
विभागीय प्रमुख

मिति- २०६८।११।१५

कृतज्ञताज्ञापन

डा. गोविन्द आचार्यको जीवनी र 'राप्ती' खण्डकाव्यको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षण विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँपत्रको प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो । आफ्नो व्यस्त समयका बीच पनि यो शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा आफ्ना अमूल्य समय मेरो निम्ति अति नै सौहार्दपूर्ण निर्देशन एवम् ज्ञानवर्द्धक सल्लाह, सुझाव र सामग्री दिएर अविष्मरणीय सहयोग गर्नुहुने शोधनिर्देशक गुरु वेदनिधि शर्माज्यू प्रति म सदा ऋणी रहनेछु । उहाँहरूले लगाउनु भएको गुण म कहिल्यै विर्सने छैन ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख उपप्राध्यापक गिरिराज पौडेलज्यूप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोधपत्र तयार गर्ने समयमा सदैव प्रेरणा, सहयोग प्रेम दिनुहुने जीवन सङ्गिनी कमला आचार्यप्रति आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा राप्ती खण्डकाव्य सम्बन्धी सामग्री सङ्कलन गर्दा अविष्मरणीय सहयोग गर्नुहुने शोधनायक डा. गोविन्द आचार्यप्रति आभारी छु । उहाँहरूले सहयोग नगरेको भए मेरो यो अध्ययन पूरा हुने थिएन ।

कुनैपनि भर्को नमानेर छिटोछरितो र शुद्ध रूपमा टड्कण गरी सहयोग गर्नु हुने न्यू लुम्बिनी पुस्तक पसल, नेपालगन्जका सञ्चाक सविन लुईटेललाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज नेपाली विभागसमक्ष पेस गर्दछु ।

२०६८।११।११

टुकलाल आचार्य
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज, बाँके
२०६८

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद

परिचय

१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधपत्रको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ अध्ययनको औचित्य, महत्व र उपयोगीता	४
१.८ अध्ययनको सीमाङ्कन	४
१.९ सामग्री सङ्कलन विधि	५
१.१० सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि	५
१.११ शोधपत्रको रूपरेखा	५

दोस्रो परिच्छेद

डा. गोविन्द आचार्यको जीवनीको अध्ययन

२.१ विषय प्रवेश	६
२.२ वंशज तथा पूर्वज	७
२.३ जन्म र स्थान	८
२.४ वाल्यकाल	८
२.५ शिक्षा	८
२.६ विवाह र परिवारिक अवस्था	९
२.७ आर्थिक स्थिति	९
२.८ जागिरे	९
२.९ साहित्य संगीतमा प्रवेश	१०
२.१० संलग्न विधा	११
२.११ भ्रमण र उपलब्धी	११
२.११.१ साहित्यिक- साङ्गीतिक भ्रमण	११
२.११.२ अध्ययन भ्रमण	११

२.१२ संस्थागत संलग्नता	१२
२.१३ हालसम्मका कृतिहरु	१३
२.१३.१ साहित्यिक कृतिहरु	१३
२.१३.२ साङ्गीतिक कृतिहरु	१४
२.१४ पुरस्कार एवं सम्मान	१६
२.१५ निष्कर्ष	१७

परिच्छेद तिन

डा. आचार्यद्वारा रचित खण्डकाव्य राप्तीको विभिन्न आधारमा अध्ययन

३.१ खण्डकाव्यको परिचय	१८
३.२ खण्डकाव्यका तत्वहरु	२०
३.३ निष्कर्ष	२४
३.४ पूर्वीय काव्यशास्त्रमा अलङ्कार	२५
३.५ पाश्चात्य काव्यशास्त्रमा अलङ्कार	६२
३.६ अलङ्कारसिद्धान्तको मूल्याङ्कन	६६
३.७ राप्ती खण्डकाव्यको अध्ययन	६८
३.८ खण्डकाव्यात्मक तत्वका आधारमा राप्तीको अध्ययन	६८

परिच्छेद चार

आचार्यको खण्डकाव्यात्मक अध्ययन र उनको यागदान

४.१ प्रगतिवादी खण्डकाव्यकार	८२
४.२ प्रकृति चित्रण	८३
४.३ सामाजिक यथार्थवादी खण्डकाव्यकार	८५
४.४ शास्त्रीय छन्दका पारखी	८६
४.५ भाषाशैलीगत सरलता	८७
४.६ व्यंग्यात्मकता	८७
४.७ रसगत विविधता	८८
४.८ डा. गोविन्द आचार्यको खण्डकाव्यात्मक योगदान	८९
४.८.१ पृष्ठभूमि	८९

४.९ प्रगतिवादी खण्डकाव्यका आधारभूत मान्यता	९०
४.९.१ प्रगतिवादी खण्डकाव्यमा प्रयुक्त समाज	९०
४.९.२ प्रगतिवादी खण्डकाव्यमा द्वन्द्वको स्थिति	९१
४.९.३ प्रगतिवादी खण्डकाव्यमा पात्रको स्थिति	९१
४.१० नेपाली खण्डकाव्ययात्रामा डा. गोविन्द आचार्य	९१

पाँचौं परिच्छेद

उपसंहार

९४

सन्दर्भग्रन्थ सूची

परिशिष्ट

सङ्क्षेपीकृत रूप

काठ.	काठमाडौँ
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
डा.	डाक्टर
न.पा.	नगरपालिका
पृ.	पृष्ठ
म.स.वि.	महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
प्रा.डा.	प्राध्यापक डाक्टर
द.नं.	दर्ता नम्बर
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	सम्पादन
सा.प्र.	साभ्ता प्रकाशन
स्व.	स्वर्गीय
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय